

Ю.В. Болтрик, І.В. Карашевич, В.К. Козюба, Е.А. Кравченко

КОРОТКА ІНФОРМАЦІЯ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ КАНІВСЬКОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ

The paper briefly informs about the preliminary results of archaeological prospecting in Kaniv Region of Cherkasy Oblast in the area of construction of Kaniv hydroelectric power station. A description of contemporary condition of the known and the newly discovered in 2009 monuments is presented.

У травні 2009 р. Канівською експедицією Інституту археології НАН України було проведено розвідки в зоні запроектованого будівництва Канівської ГАЕС у Канівському р-ні Черкаської обл. Експедиція працювала двома загонами — топографічним, що займався фіксацією видимих археологічних об'єктів (вали давніх городищ, розкопи 1980-х і 1990-х рр., відкриті у процесі розвідок археологічні об'єкти), і пошуковим, що проводив шурфування на території майбутнього будівництва.

Городище Віха скіфського часу розташоване на однойменному природному пагорбі, який є однією з найвищих точок Канівських гір (абсолютна балтійська відмітка 244 м над рівнем моря). Знаходиться за 1,0 км на південь від колишнього с. Бучак та 1,3 км від берега Дніпра. Займає плато з балтійськими відмітками 210—230 м і охоплює три пагорби в північно-, південно-західній і південно-східній частинах, які використано при спорудженні укріплень. У південно-східній частині городище охоплює верхню частину улоговини. Розрив у валах на цій ділянці, можливо, фіксує місце давнього в'їзду на городище. Візуальний огляд місцевості дозволив виявити його межі за залишками оборонних земляних валів. Площа городища, що обіймає верхню частину пагорба, за уточненими даними нашої топозйомки 2009 р., становить 24,8 га. Зараз городище повністю поросло лісом, сучасна денна поверхня вкрита шаром падолисту, гіллям і чагарниками. Підйомний матеріал не проглядається. Візуальне обстеження виявило залишки давніх оборонних споруд — одного, а у деяких місцях і двох рядів валів і зовнішнього рову, а також ескарповані схили. Стан споруд задовільний. Деінде вони по-

страждали від ерозійних процесів або порушені окопами чи воронками часів Другої світової війни. Висота валів зараз на окремих ділянках сягає 2 м. Вали, що знаходяться над природними урвищами або стрімчастими схилами, не високі, проте схили під ними ескарповані. Рів під валами простежується майже повсюди. З західного боку городища, ближче до верхньої частини пагорба, знаходиться давній в'їзд.

Укріплення городища Віха вдало використовують рельєф місцевості. У місцях, де вони проходять по краю пагорбів, з внутрішнього боку висота валу місцями сягає всього 0,3—0,5 м, підвищуючись на інших ділянках до 1—2 м. Ширина валу в середньому становить 6—8 м, на окремих ділянках у північно-східній частині трохи зменшуючись. Оскільки укріплення подекуди проходять по схилах пагорбів, перепад висоти гребеня валу і дна рову сягає 4—5 м. Лише на окремих ділянках у південно- і північно-західній частинах пам'ятки заглиблення рову відсутнє або ледь простежується. З північно-східного, східного і південно-східного боків городище ззовні перед валом має додатковий земляний насип завширшки від 2 (на схилах) до 8 м (на рівних ділянках) і заввишки до 1,2—1,4 м, перед яким другий рів відсутній. В окремих місцях перепад гребеня зовнішнього валу і дна рову сягає висоти 2,5—3 м.

В осипах перетинів дорогами валів та в зачистках насипів у 2004 і 2009 рр. було зафіксовано складну технологію влаштування насипів валів городища Віха. Як було з'ясовано, над давнім горизонтом (гумусований шар завтовшки 0,2—0,3 м) розташовується прошарок горілої деревини і вугілля, перекритий потужним (до 0,3 м) шаром помаранчево-жовтого обпаленого суглинку, що фіксується майже на всю ширину валу. Зверху він перекритий гумусованим насипом валу, який в окремих місцях (східна частина пам'ятки) містить керамі-

ку скіфської доби, і, вочевидь, насипаний з використанням культурного шару.

Лінія укріплень городища має форму неправильного овалу. Максимальні розміри пам'ятки — $0,8 \times 0,3$ км, а загальна довжина укріплень по периметру більша ніж 2 км.

На площі городища є дві ділянки валоподібних підвищень штучного походження заввишки 0,5 м і завширшки 4—5 м. Одне з них, завдовжки до 150 м, розташоване в північно-західній частині пам'ятки, розпочинається від бетонної дороги і пролягає на південний захід майже паралельно до лінії укріплень городища, за 25—30 м від внутрішнього краю валу, майже виходячи до останнього біля ґрунтової дороги і пов'язаного з нею розриву в насипу валу. Внутрішній валок не має слідів рову по боках, у двох місцях перерізаний траншеями досліджень попередніх років.

Інша ділянка цього насипу розташована в північно-східній частині городища і проходить під кутом до його укріплень з північного заходу на південний схід на відстані 30—50 м від валу. Довжина цього відрізка 70 м. Він також перерізаний дослідницькою траншеєю. Час та призначення описаного валка на з'ясовані.

Вперше цю пам'ятку описав В.Б. Антонович. Стационарно досліджувалося городище Віха у 1989—1991 рр. експедицією ІА АН УРСР під керівництвом Н.П. Шевченко, а також у 2004 р. експедицією В.О. Петрашенко.

Зондуванням площі городища було з'ясовано, що культурний шар простежується під валами, на віддалі від них на другому штику фіксуються окремі знахідки.

Культурне визначення городища лишається незмінним. Воно належить місцевому лісостеповому населенню скіфського часу і продовжує низку подібних пам'яток (Трахтемирівське, Мотронинське городища й ін.). Час функціонування городища можна вказати лише приблизно — VI—IV ст. до н. е. Ця дата потребує уточнення.

Городище Лисуха розташоване на березі Канівського водосховища на південно-східному краю с. Бучак. Займає верхній майданчик і схили однойменної гори (балтійська відмітка 166 м над рівнем моря). Знаходиться на відстані близько 1 км на північний схід від городища Віха. Сучасна денна поверхня вкрита суцільним шаром падолисту. Городище майже суцільно поросло лісом і чагарником. Північну половину гори було повністю зрито у 80-х рр. ХХ ст. на початку будівництва ГАЕС, на деяких ділянках здійснено часткове терасування і перепланування. Частково збереглися оборонні споруди — вали з дерев'яними конструкціями і рів. У шурфах на північному і східному схилах городища трапляються дрібні фрагменти кераміки.

По краю гори Лисуха частково збереглися давні укріплення. Вони складаються з невеликого (заввишки до 0,3—0,5 м) валу завширшки 3—4 м, що містить, як показали розкопки попередніх років, згорілі колоди гарної збереженості, що утворювали дерев'яну стіну давнього городища складної конструкції. Під ними схил гори був штучно підризаний, а на 7—10 м нижче по схилу проходить ескарп завширшки 3—5 м з ровом, який повністю заплив. Його глибина, за результатами попередніх досліджень, сягає до 1,5 м.

Лінія укріплень пам'ятки збереглася на західному і частково південному схилах гори. Їх загальна довжина близько 200 м. Культурний шар на пам'ятці становить від 0,3—0,5 м з південного боку верхньої ділянки гори до 1,5 м під валом. Залишки пам'ятки займають площу близько 3 га.

Укріплення на г. Лисуха були виявлені експедицією В.О. Петрашенко у 2000 р. і досліджувалися тоді (два розкопи) і 2005 рр. Розкопки і шурфування культурного шару пам'ятки здійснювались у 2000 та 2004—2006 рр. Під час цих досліджень виявлено різноманітні об'єкти (наземні житла, печі, вогнища, ями). За їх попереднім аналізом, матеріали з городища відносяться до пізньоскіфського, зарубинецького, черняхівського? часу і середини — третьої чверті I тис., а самі укріплення, можливо, до останнього, слов'янського, етапу існування пам'ятки.

При огляді верхньої тераси на південному схилі городища у 2009 р. в розрізі культурного шару над урвищем гори знайдено кістку і фрагменти кераміки, зокрема античних амфор елліністичного часу (Родос, центри острівної Греції). Неескарповані схили містять потужніший шар, близько 2,0 м, з археологічним матеріалом. Зондуванням цієї ділянки виявлено археологічний матеріал — стінки античних гераклейських амфор.

Культурна належність пам'ятки невизначена. Як показали попередні дослідження, кількість і хронологія культурних горизонтів, конструкція і датування укріплень потребують подальшого уточнення.

На нижній вулиці колишнього с. Бучак було закладено шурфи, які виявили потужний культурний шар (більше 2 м) з матеріалом XVII—XVIII ст.

Поселення Медовуха виявлене шурфуванням на виположеному узвишші на північ від с. Бучак біля висоти 193,8 м. Потужність культурного шару близько 1,5 м, матеріал представлений розрізною ліпною керамікою, стінками античних амфор, кістками тварин, гончарною керамікою ХХ ст. Культурна належність і час існування поселення невизначені.